

Lärarhandledning till Den arbetande staden

– en stadsvandring om arbete och
arbetsvillkor i Stockholm under 150 år

Om stadsvandringen och lärarhandledningen

Om stadsvandringen och handledningen

Stadsvandringen *Den arbetande staden* och denna tillhörande lärarhandledning är producerad av Arena Skolinformation, en del av Arenagruppen, i nära samarbete med ett antal fackförbund. Den kan med fördel användas tillsammans med våra andra utbildningsmaterial och filmer om arbetsliv och arbetsmiljö.

Den här handledningen vänder sig till dig som vill använda stadsvandringen i undervisningen. Den riktar sig främst till lärare i historia på gymnasiet men kan även användas i andra ämnen och skolformer. Vi hoppas att stadsvandringen kan ge en historisk referensram och förståelse för de förutsättningar som format dagens arbetsmarknad.

I handledningen hittar du instruktioner om hur ni kan använda stadsvandringen, tips på var ni kan hitta mer information om de historiska händelserna som berörs, ett urval av material som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv, förslag på hur ni kan jobba vidare med frågor om arbetsliv och arbetsmiljö samt kopplingar till läroplaner och ämnesplaner.

Instruktioner

Stadsvandringen består av en karta med nio platser i Stockholm utmärkta. För att det ska bli en lagom lång vandring har vi samlat flera platser vid samma stopp så att det blir sammanlagt tre stopp. Till varje plats finns en kort text som beskriver en historisk händelse för arbetslivets utveckling som är kopplad till platsen. Vandringen är cirka 1,5 kilometer lång och tar cirka 60 minuter att gå. Den innehåller även bilder och diskussionsfrågor. Antingen kan läraren eller grupplederen leda vandringen genom att läsa texten och visa bilderna om de olika platserna. Eller så kan eleverna delas in i grupper som ansvarar för att berätta om var sin plats. Det är även möjligt att göra vandringen i klassrummet utan att befinna sig på platserna.

Förslag på förberedelser och efterarbete

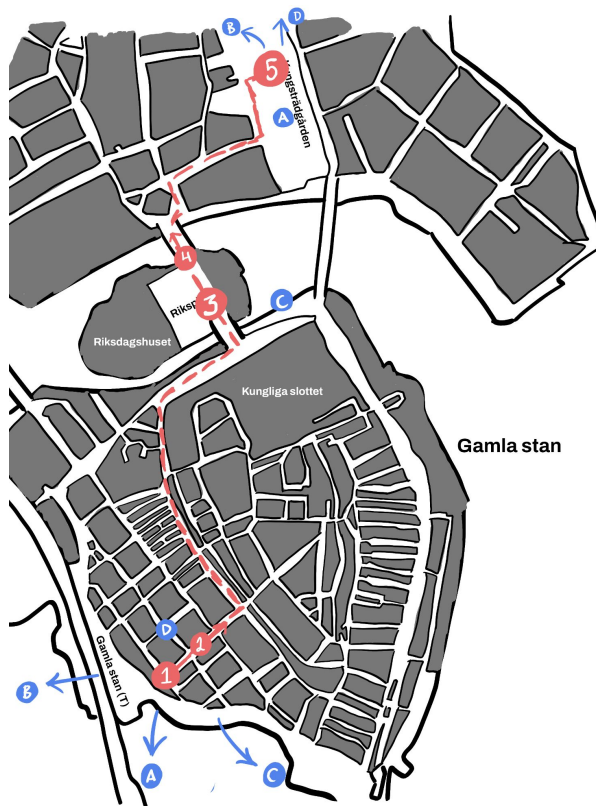
Förslag på förberedelser

Stadsvandringen kräver inga särskilda förkunskaper och går bra att göra separat eller som en introduktion till ett tema om arbetsliv. Om ni vill att gruppen ska ha vissa förkunskaper innan vandringen kan det vara bra att gå igenom begrepp som Svenska modellen, Saltsjöbadsavtalet, kollektivavtal, fackföreningar och arbetsgivare. Här kan ni med fördel använda materialet *Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen*.

Förslag på efterarbete

Om ni vill fördjupa er i arbetslivets historia på olika platser kan ni använda upplägget för denna vandring som inspiration och låta eleverna skapa egna vandringar i sitt lokalområde. Här kan ni med fördel använda er av de arbetslivsmuseer som finns i ert närområde. På arbetetsmuseum.se finns en guide över Sveriges 500 arbetslivsmuseer.

Karta och platser på stadsvandringen

Platser på stadsvandringen

1. Mälartorget, Gamla stan

- A. Hornsgatans början
- B. Münchenbryggeriet
- C. Saltsjöbaden
- D. Lilla Nygatan 14

2. Promenad till riksdagen

3. Riksplan, Riksdagshusets baksida

4. Promenad till Kungsträdgården

5. Kungsträdgården

- A. Stora scenen
- B. Gallerian, Hamngatan 37
- C. Strömkajen
- D. Kungsgatan

1. Mälartorget, Gamla stan

Text i stadsvandringen

1.A Hornsgatans början (titta upp mot Slussen)

Fackföreningar bildas

I slutet av 1800-talet flyttade många människor från landet till staden för att jobba i de fabriker som börjat byggas. Arbetet var ofta tungt och slitigt med dåligt betalt. Arbetsgivarna bestämde i stort sett allting och möjligheterna att påverka sin arbetssituation var väldigt små. Under den tiden började arbetarna bilda fackföreningar och organisera sig för bättre arbetsvillkor, högre löner, betald semester och åtta timmars arbetsdag.

Det var förbjudet med demonstrationer inne i staden. Därför höll de tidiga fackföreningarna sina möten utanför stadsgränsen. August Palm var en av arbetarrörelsens första ledare. Som en humoristisk protest mot demonstrationsförbudet satte han år 1887 in en annons i tidningen med texten "Sällskap önskas till en morgonpromenad från mitt hem på Saltmätargatan ... via Hornsgatan till Liljeholmsbron där en blåsorkester möter upp och vi äter en frukost i det gröna".

Den första fackföreningen, Typografiska föreningen i Stockholm, bildades 1846. Landsorganisationen LO bildades 1898 och samlade fackföreningarna för de olika arbetaryrkena. Arbetsgivarna började också organisera sig och Svenska Arbetsgivareföreningen bildades 1902.

Arbetare på Barnängens
tekniska fabriker på
Södermalm 1894.

Foto: Axel Rydin,
Stadsmuseet i Stockholm.

Sällskap önskas

till en morgonpromenad, som jag Pingstdagsmorgonen kl. 8 företager från min bostad i Saltmätaregatan öfver Adolf Fredriks kyrkoplan, Drottninggatan, Fredsgatan öfver Vasabron, St. Nygatan öfver Slussplan, Södermalmstorg och Hornsgatan. Vid Liljeholmsbron möter oss en musikkår, som spelar upp en marsch och så bär det åstad till en plats i det gröna, der medförd frukost ätes. De som önska göra sällskap till denna angenäma morgonpromenad anmodas infinna sig bestämdt kl. 8.

Kl. half 9 passeras Södermalmstorg och vid Liljeholmen inträffar jag kl. 9

Aug. Palm.

August Palms annons med rubriken "Sällskap önskas".

1.B Münchenbryggeriet (det stora röda huset på andra sidan vattnet)

Konflikter på arbetsmarknaden

Münchenbryggeriet är en av alla fabriker som fanns i Stockholm under det tidiga 1900-talet. Fönstren är stora för att släppa in mycket ljus då det inte fanns elektricitet.

Under det tidiga 1900-talet skedde flera stora konflikter på arbetsmarknaden. Arbetarna strejkade och arbetsgivarna svarade med att stänga ute de strejkande från arbetsplatserna.

1901 bildades på Münchenbryggeriet en av de första fackföreningarna för kvinnor, som leddes av Anna Johansson-Visborg, "Bryggar-Anna". En viktig fråga var lika lön för lika arbete. Kvinnor tjänade hälften så mycket som män.

Arbetare på Münchenbryggeriet ca 1900–1910.

Foto: Nilsson, N, Stockholms stadsmuseum.

”Brygggar-Anna”

Foto: TT

Under storstrejken 1909 strejkade en stor mängd yrkesgrupper, till exempel spårvagnsförare och tvätterskor. Storstrejken blev dock en motgång för facken, då de var tvungna att avbryta strejken utan att de fått igenom sina krav. Detta på grund av att strejkkassan som användes för att ge ekonomisk ersättning till de som strejkade tog slut. 1922 skedde en annan stor strejk bland landets telefonister

Strejkande i Lill-Jansskogen under storstrejken 1909

Strejkande telefonister 1922.

Foto: Arbetarrörelsens arkiv.

1.C Saltsjöbaden (titta mot Djurgårdsbåtarna)

Saltsjöbadsavtalet 1938

Från Slussen kan du ta dig till Saltsjöbaden med buss och Saltsjöbanan.

1938 möttes fackföreningarnas och arbetsgivarnas representanter på Grand Hotel i Saltsjöbaden. Där skrev de under det så kallade Saltsjöbadsavtalet om reglerna på arbetsmarknaden. Det ledde till en lång period av fred och samarbete på arbetsmarknaden. Detta var starten för **den svenska modellen** där fack och arbetsgivare gör upp om reglerna på arbetsmarknaden. Under denna period blev det vanligare med **kollektivavtal**, ett avtal mellan fack och arbetsgivare om villkoren för en hel bransch eller en enskild arbetsplats.

Saltsjöbadsavtalet undertecknas
av representanter från LO och
SAF 1938.

Foto: Meyerhöffer, Wikipedia.

1.D Lilla Nygatan 14, Sacos kontor (titta mot Gamla stan)

Tjänstemännen organiserar sig

På 30-talet började även tjänstemännen att organisera sig fackligt och fler och fler tjänstemän fick kollektivavtal. En viktig fråga var pensioner. Tjänstemännens fackliga arbete var partipolitiskt obundet. Den första fackföreningen för tjänstemän var Svenska kontoristförbundet som bildades 1923. 1944 bildas Tjänstemännens centralorganisation, TCO, och 1947 Sveriges akademikers centralorganisation, Saco. Dessa centralorganisationer för tjänstemän finns än idag och organiserar yrkesgrupper som t.ex. socionomer, lärare och ingenjörer. Offentliganställda fick rätt att strejka och teckna kollektivavtal först 1966 vilket är långt senare än andra yrkesgrupper.

Sacos informationsmöte på
Handelshögskolan 1952.

Foto: Yngve Karlsson,
Stadsmuseet i Stockholm.

1. Mälartorget, Gamla stan

Mer information och fördjupande texter

1.A Hornsgatans början

Mer information om de tidiga fackföreningarna

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 3–4)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 6–7, 1–11) (Union to Union)

1.B Münchenbryggeriet

Mer information om tidiga fabriker, konflikter på arbetsmarknaden, samt om Bryggjar-Anna och fackföreningen på Münchenbryggeriet

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 5–6)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 4)

På lika villkor – Jämställdhet genom livet (s. 12–13)

Vägen till ett bättre arbetsliv (Union to Union) (s. 18–19)

Podd: *Kvinnans plats – Bryggerskorna organiserar sig 1901* (Stockholms kvinnohistoriska)

1.C Saltsjöbaden

Mer information om Saltsjöbadsavtalet

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6–7, 14–23)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s.30) (Union to Union)

1.D Lilla Nygatan 14

Mer information om tjänstemännens tidiga organisering

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 27) (Union to Union)

2. Promenad till riksdagen

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vilka olika sorters jobb finns det i Stockholm?

Hur många kan ni komma på?

Hur tror ni arbetsvillkoren ser ut för de olika typerna av jobb?

Vem har störst ansvar för att folk har det bra på jobbet? Arbetsgivarna, de anställda eller politikerna?

2. Promenad till riksdagen

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsvillkor

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 13–23)

3. Riksplan 1, Riksdagshusets baksida

Text i stadsvandringen

Lagar på arbetsmarknaden

I Sverige görs mycket av reglerna på arbetsmarknaden upp i förhandlingar mellan fack och arbetsgivare utan att staten lägger sig i. Men det finns även ett antal tillfällen då viktiga lagar för arbetslivet har stiftats av riksdagen. Några av dessa är:

1919 Arbetstidslagen. Fastställde 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka. Denna har senare uppdaterats till 40 timmars arbetsvecka, rätt till regelbundna pauser och särskilda regler för nattarbete.

1928 Lagen om kollektivavtal

1936 Lagen om förenings- och förhandlingsrätt

1974 Förtroendemannalagen

1976 Lagen om medbestämmande i arbetslivet, MBL, ger de anställda genom facket rätt att ta del av information och förhandla om större förändringar på arbetsplatsen.

1977 Arbetsmiljölagen, AML. Den säger att arbetsgivaren är ansvarig för att arbetsplatsen är trygg och säker för alla som arbetar där, samt att arbetsgivare ska samarbeta med skyddsombuden som är de anställdas företrädare i arbetsmiljöfrågor.

1977 Semesterlagen

1982 Lagen om anställningsskydd, LAS. Reglerar när en arbetsgivare får säga upp anställda och vad som krävs för uppsägning.

1995 Föräldraledighetslagen

2009 Diskrimineringslagen

2018 Dataskyddsförordningen, GDPR, som reglerar hantering av personuppgifter.

De här lagarna gäller alla som arbetar i Sverige. Men många arbetstagare i Sverige har fler rättigheter genom de kollektivavtal som tecknats mellan fack och arbetsgivare för en bransch eller på en arbetsplats.

3. Riksplan 1, Riksdagshusets baksida

Mer information och fördjupande texter

Mer information om lagar och regler på arbetsmarknaden

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 16)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 7)

4. Promenad till Kungsträdgården

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vad är det viktigaste för att trivas på jobbet?

Lönen, arbetsuppgifterna, kollegorna eller att kunna påverka saker?

Vad är en god arbetsmiljö?

4. Promenad till Kungsträdgården

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsmiljö och lönesättning

Arbetsmiljö – så funkar det (s. 1–7)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 33–39)

5. Kungsträdgården

Text i stadsvandringen

5.A Stora scenen

Samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Sedan Saltsjöbadsavtalet råder för det mesta samförstånd på den svenska arbetsmarknaden och mycket blir löst av arbetsgivare och fack i förhandlingar. De flesta arbetsplatser har kollektivavtal, och så länge ett sådant råder är det inte tillåtet att strejka.

Men ibland uppstår det ändå större konflikter, som till exempel strejken i Malmfälten i Norrbotten 1969. Strejken var en vild strejk utan tillstånd och riktades mot den höga arbetstakten och detaljstyrning av arbetet. Strejken fick mycket uppmärksamhet och gruvarbetarna fick igenom sina krav. Under 70-talet ledde problemen med arbetsvillkoren inom industrin till två nya lagar som stärkte de anställdas villkor och ställning på arbetsmarknaden: lagen om anställningsskydd, LAS, och medbestämmandelagen, MBL.

5.B Gallerian, Hamngatan 37 (titta ditåt)

Toy R Us-strejken och industriavtalet

I gallerian på andra sidan Kungsträdgården har det länge legat olika leksaksbutiker.

1994 öppnade den amerikanska leksakskedjan Toys R Us i Sverige. De ville ha en mer amerikansk företagsmodell och vägrade skriva kollektivavtal. Då inledde fackförbundet Handels en strejk och andra förbund gjorde sympatiåtgärder.

Transport stoppade elleveranser, Kommunal sophämtningen och Finansförbundet de ekonomiska transaktionerna. Till sist tecknade Toys R Us kollektivavtal med Handels. Avtalet skrevs under på Berns inte långt härifrån. Nyligen etablerade sig Amazon i Sverige och en oro fanns för att en liknande situation skulle uppstå, men på underleverantörernas lager i Eskilstuna finns kollektivavtal.

En stor framgång för fackföreningarna skedde 1997. Då slöts det första industriavtalet mellan fack och arbetsgivare inom industrin. Detta är normgivande för lönenivån för hela arbetsmarknaden och har inneburit stora löneökningar.

5.C Strömkajen (titta ditåt)

Vaxholmskonflikten

Härifrån går båtarna till Vaxholm. En motgång för fackföreningarna skedde i Vaxholmskonflikten 2004. Ett lettiskt byggföretag vägrade teckna avtal om svenska löner med fackförbundet Byggnads. EU-domstolen dömde till fackets nackdel och sa att det inte är tillåtet med strejk eller andra åtgärder om det finns ett utländskt kollektivavtal. Sveriges lag ändrades men justerades senare så att fackliga åtgärder får göras i vissa fall. Under samma tid ledde höjda a-kasseavgifter till att facket tappade många medlemmar.

5.D Kungsgatan (titta ditåt)

Nya utmaningar för facken

På Kungsgatan här intill protesterade taxichaufförer 2022 mot arbetsvillkoren hos Uber, Volt och andra appföretag.

Idag är de flesta som arbetar med i facket och majoriteten av arbetsplatserna har kollektivavtal. Men det har blivit vanligare med korta osäkra deltidsanställningar samtidigt som fackens medlemsantal går ned. Facken arbetar aktivt för att rättigheterna i arbetslivet ska gälla även dem som arbetar under osäkra arbetsvillkor

Taxiunionen protesterar mot arbetsvillkoren hos Uber och Bolt 2022.

Foto: Taxiunionen.

Gigekonomi

I gigekonomin jobbar du på kortare uppdrag. Det har tidigare främst gällt jobb inom service, som matbud, men sprider sig nu till allt fler områden. Detta kan leda till osäkra arbetsvillkor och dålig arbetsmiljö. Gigekonomi handlar om sättet att erbjuda eller acceptera erbjudanden om jobb och att digital teknik används för att organisera och förmedla tjänster. Som gigjobbare kan du ha mer eller mindre säkra anställningsformer, som kan se olika ut beroende på vilket företag du arbetar för. Vissa företag kan vara arbetsgivare med kollektivavtal och schyssta arbetsvillkor, andra har inga avtal alls. Villkoren kan även skilja sig åt för olika uppdrag inom samma företag. 2021 skrev Svenska Transportarbetareförbundet ett kollektivavtal med Foodora, vilket var det första i världen, men det gäller dock inte alla som arbetar i företaget.

Det är viktigt att ta reda på vad som gäller om du ska gigjobba. I dag kan du till exempel gigjobba som bilbud eller cykelbud, skruva ihop möbler eller klippa gräs. Men du kan också jobba med mer kvalificerade arbetsuppgifter som programmering och marknadsföring.

Diskutera

Vad är det viktigaste att tänka på när du söker jobb?

Vad är ditt drömjobb?

Några saker det kan vara bra att tänka på när du ska jobba:

Skriv alltid ett anställningsavtal.

Förhandla din lön.

Jobba aldrig gratis.

Ha koll på dina arbetsvillkor.

Kolla om det finns ett kollektivavtal.

Ring facket innan något händer.

5. Kungsträdgården

Mer information och fördjupande texter

5.A Stora scenen

Mer information om samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 31) (Union to Union)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 16)

5.B Gallerian

Mer information om strejken på Toys R Us och industriavtalet

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 34) (Union to Union)

5.C Strömkajen

Mer information om Vaxholmskonflikten

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 35) (Union to Union)

5.D Kungsgatan

Mer information om nya utmaningar för facken och gigekonomin

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 9–10)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 12–18)

Film: *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning

Ta reda på mer

På arbetslivskoll.se hittar ni bl.a. följande material som passar bra om ni vill jobba vidare med teman kring arbetsvillkor och arbetsmiljö.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Arbetsmiljö – Så funkar det med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

På lika villkor – jämställdhet genom livet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Serien A–Ö om arbetslivet med tillhörande lärarhandledning.

Filmerna *Vanliga frågor och svar del 1 och 2* med tillhörande lärarhandledning.

Filmen *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning

Tips på material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

På arbetslivskoll.se hittar du bland annat följande material från Arena Skolinformation som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv. Flera av materialen finns även tillgängliga som ljudbok.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden Sverige och världen. Kapitel 1. Vägen till rättigheter på arbetsmarknaden

Arbetsmiljö – Så funkar det Kapitel 3. Vägen till en bättre arbetsmiljö

På lika villkor – Jämställdhet genom livet. Kapitel 1. Jämställdhet förr och nu

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet. Kapitel 2. Digitaliseringen av arbetslivet – en tillbakablick

Presentation: Vägen till rättigheter i arbetslivet

Lärarhandledning: Historielektioner om arbetslivet

Artikel: Strejker förr och nu

Andra material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

Union to unions skrift *Vägen till ett bättre arbetsliv* uniontounion.se

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek arbark.se

Tjänstemäns och akademikers arkiv tam-arkiv.se

Stockholmskällan stockholmskallan.stockholm.se

Stockholms Kvinnohistoriska kvinnohistoriska.se

Kopplingar till läroplanen

Ur Skolverkets ämnesplan Historia (Gy 11)

Undervisningen i ämnet historia ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

Kunskaper om tidsperioder, förändringsprocesser, händelser och personer utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Förmåga att använda en historisk referensram för att förstå nutiden och för att ge perspektiv på framtiden.

Förmåga att använda olika historiska teorier och begrepp för att formulera, utreda, förklara och dra slutsatser om historiska frågeställningar utifrån olika perspektiv.

Ur Skolverkets ämnesplan Historia (Gy 25)

Ämnets syfte

Genom undervisningen ska eleverna utveckla sin historiska referensram för att förstå frågor som har betydelse för nuet och framtiden, samt för att kunna analysera historiska förändringsprocesser ur olika perspektiv.

Eleverna ska utveckla sina kunskaper om olika tiders levnadsvillkor och människors roller i samhällsförändringar.

Undervisningen i ämnet historia ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

Kunskaper om förändringsprocesser, händelser och aktörer under olika tidsperioder utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Förmåga att använda historiska begrepp och förklaringsmodeller.

På arbetslivskoll.se hittar ni alla våra material om arbetsliv och arbetsmiljö

© Arena Skolinformation 2024

Text: Staffan Kahn

Grafisk form: Simon Karlsson

arenaskolinformation